

УДК 159.9

Панфілов Ю.І.

ЦІНІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНА ЄДНІСТЬ - ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУМІСНОСТІ ЧЛЕНІВ МАЛИХ ГРУП.

Постановка проблеми та її актуальне значення.

В сучасних умовах реформування Збройних Сил України йде активний пошук шляхів підвищення ефективності професійної діяльності військовослужбовців. Потреби практики обумовлені широким розповсюдженням колективних форм військової діяльності, необхідністю керування як військовими колективами, так і діяльністю малих груп стимулює все більший інтерес психологів до проблеми ефективності спільної діяльності, які характеризуються взаємодією, взаємозалежністю, членів малих груп, виконуючих навчально-бойові завдання.

Однією із найважливіших умов ефективної спільної діяльності, про що свідчить вивчення літератури і життєдіяльності малих груп є психологічна сумісність. Психологічна сумісність як складне соціально-психологічне явище визначає взаємодоповнення, оптимальну єдність і непротиворічність психологічних властивостей, рис двох чи декількох людей. Її значення полягає в тому, що вона дозволяє швидко досягти спрацьованості та забезпечити високий рівень ефективності сумісної діяльності. Вона є умовою інтеграції і згуртованості малої групи, колективу, успішних дій в екстремальних ситуаціях.

Результати проведеного дослідження (спостереження, усне та письмове опитування) свідчать, що чим складніше зміст виконуємих навчально-бойових завдань, тим більше ефективність сумісної діяльності залежить не тільки від підготовленості членів малих груп, а й від їх професійної спрацьованості та психологічної сумісності.

Метою дослідження є обґрунтування одного з структурних компонентів психологічної сумісності – ціннісно-орієнтаційної єдності членів малих груп, яких об'єднує спільна діяльність.

Основні завдання дослідження:

1. З'ясувати та проаналізувати науково-теоретичні підходи психологів і дослідників до визначення ціннісно-орієнтаційної єдності як одного з структурних компонентів психологічної сумісності .

2. Виявити вплив ціннісно-орієнтаційної єдності на психологічну сумісність членів малих груп та ефективність їх спільної діяльності.

Дослідження ціннісно-орієнтаційної єдності проведено з урахуванням принципів розвитку та структурно-системного підходу, єдності психіки та діяльності, розвитку особистості у процесі діяльності, єдності внутрішніх і зовнішніх факторів. Спираючись на ці методологічні положення проблема вивчалась з використанням системи методів: спостереження, індивідуальних бесід, анкетування, аналізу діяльності, експертної оцінки та самооцінки.

Результати дослідження проблеми:

Важливим компонентом динамічної структури психологічної сумісності людей у малих групах, як це впливає з теоретичного аналізу проблеми та матеріалів дослідження психологи обґрунтовано вважають ціннісно-орієнтаційну єдність. Ціннісно-орієнтаційна єдність у найбільшій мірі віддзеркалює рівень збігу думок, оцінок, позицій членів малої групи стосовно будь-яких об'єктів: цілей і завдань діяльності, осіб, ідей, подій. Однак зазначений рівень найбільше значимий тільки в тих випадках, як показали дослідження (спостереження, бесіди з випробуваними, опитування посадових осіб), коли названі цінності в максимальній мірі важливі для групи в цілому. Н.И. Шевандрин ціннісно-орієнтаційну єдність називає феноменом інтеграції людей у малих групах, важливим джерелом інтенсифікації міжособистісного спілкування та підвищення ефективності спільної діяльності [9]. З аналізу літератури випливає, що ціннісно-орієнтаційна єдність – це подібність думок,

оцінок, позицій членів малої групи з приводу значущих для спільної діяльності подій, фактів, людей [6]. Стає очевидним, що даний компонент найбільш ефективно реалізується в групах високого рівня міжособистісних відносин, опосередкованих спільною діяльністю, зміст якої носить соціально схвалюваний характер. Наприклад, С.В. Ковальов встановив, що вищий рівень групової психологічної сумісності включає ціннісно-орієнтаційну єдність, яка є показником психологічної сумісності тільки тоді, коли є погоджене прийняття відповідальності за успіхи чи невдачі діяльності конкретної групи. [4].

Цікавим у цьому плані є підхід до вивчення сутності й особливостей прояву ціннісно-орієнтаційної єдності Р.С. Немова, А.Г.Шестакова. З аналізу їх роботи випливає, що соціально-психологічну основу відносин у колективі і групах складає прийнята в ньому ціннісна єдність, тобто те, що люди вважають найбільш важливим і значущим в їхньому спільному житті, діяльності та поведженні кожного члена групи. Це індивідуальні якості, думки і позиції, найбільше високо оцінювані якщо не усіма, то абсолютною більшістю членів даної групи. Психологи вважають цінності важливим критерієм компоненту ціннісно-орієнтаційна єдність, який відноситься до структури психологічної сумісності[7].

Цінності – це складова частина змісту свідомості людини, що володіє певною спонукальною силою, яка спрямована на досягнення тих цілей, у яких відображається дана цінність. Коли цінність зі змісту свідомості стає змістом життя вона здобуває потенціал сильного збуджуючого мотиву. Трансформуючись в реальний мотив цінність має величезний потенціал.. У процесі спільної діяльності у членів малих груп виникають колективні цінності. Визнаючи їхню важливість для колективної життєдіяльності, члени малих груп оцінюють усі події, процеси, явища, утворення як цінні чи нецінні. Тому ціннісні орієнтації відбивають не тільки саму цінність, але і її зміст і значення для колективної діяльності.

В.Ольшанський розуміючи під ціннісними орієнтаціями цілі, спонукання і життєві ідеали, розглядає їх у виді системи відповідних норм, прийнятих у груповій свідомості. Учений дійшов висновку про неминучий вплив групової свідомості на індивідуальну систему цінностей. Індивідуальні відхилення від системи цінностей групи відбиваються в поведженні індивіда. Це визначає відношення до нього в колективі, що у даному випадку, виступає як фактор групового контролю [8].

Таким чином, виходячи з зазначеного положення можна зробити висновок про те що, ступінь збігу ціннісних орієнтацій безпосередньо впливає не тільки на відносини в групі, але і на психологічну сумісність членів малих груп.

Своєрідний підхід до розуміння ціннісних орієнтацій особистості дає О.Здравомислов який висловлює думку, що ціннісним орієнтаціям близькі поняття установки, потреби й інтересів. Цей вчений вважає, що ціннісні орієнтації є дуже важливим компонентом структури особистості, які визначають поведження людини і його відношення до навколишнього світу і навпаки навколишнього світу до особистості [3]. Отже збіг чи неспівпадання ціннісних орієнтацій є однією з детермінант психологічної сумісності або несумісності членів малих груп. Науковець називає ціннісно-орієнтаційну єдність найбільш значним компонентом структури психологічної сумісності.

На дуже важливе значення ціннісних орієнтацій у житті військового колективу вказує М.І. Варій. У своїх дослідженнях він також робить висновок про тісний зв'язок ціннісних орієнтацій із соціально-психологічною установкою. Автор пише «колективні ціннісні орієнтації тісно зв'язані із соціально-психологічною установкою, тому що саме вони суттєво впливають на її функціонування, а уже вона виконує скеровуючий вплив на поведінкові аспекти колективу» [1, с.178]. Він вказує, що колективні ціннісні орієнтації є первинними стосовно соціально-психологічних установок.

На думку М.І.Горлача, «ціннісні орієнтації, будучи складовими частинами більш складних духовних утворень, трансформуються, конкретизуючись у

свідомості, спонукають людину до реалізації їх у процесі діяльності» [2, с.19]. Погоджуючись з подібною постановкою питання, О.П.Дзьобань підкреслює, що «ціннісні орієнтації не тільки реалізуються в процесі діяльності, а значною мірою визначають цю діяльність і відносини особистості до суспільства в цілому і до міжособистісних відносин у спільній діяльності. Спираючись на зазначені положення авторів, можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації в значній мірі впливають на психологічну сумісність людей, що виконують спільні завдання. Підходи психологів враховувалися в ході дослідження.

Так, матеріали дослідження показують (опитано більш 120 військовослужбовців, які входили до складу малих груп), що 58% респондентів найбільше цінують такі цінності як чесність, моральність, працьовитість, товарииськість, надійність у роботі, чуйність і доброту в міжособистісних стосунках, понад 40% вказували на особливе значення професіоналізму, відповідального ставлення до служби, усвідомлення значимості успішної спільної діяльності, чіткості роботи в екстремальних умовах, дисциплінованості, ретельності, взаємної допомоги. Було встановлено що, співпадіння ціннісних орієнтацій демонструвалось у малих групах на які командири вказували як на психологічно сумісні, та які характеризуються взаєморозумінням, високою дисциплінованістю, прагненням до успіху при спільному виконанні обов'язків. Одночасно встановлено, що в групах де єдність ціннісних орієнтацій виражена значно менше мають місце порушення статутних взаємин (25%), низька мотивація до групового успіху (35%). В цих групах має місце порівняно невисокий рівень соціально-психологічного розвитку. На ці групи командири вказують як на недостатньо сумісні. Варто обмовитися, що ці дані відносяться до груп, відносини в якій пов'язані тільки зі службовою діяльністю.

В ході дослідження використовувалась спеціальна методика встановлення рівня ціннісно-орієнтаційної єдності в групах. На першому етапі були виявленні військовослужбовці, здатні демонструвати основні критерії, що характеризують ціннісно-орієнтаційну єдність (співпадаючі думки, оцінки,

позиції); на другому – індивідуальне ранжирування цінностей-цілей і цінностей-якостей [4].

За першою методикою командири малих груп отримували не тільки важливу інформацію про комунікативні данні конкретних військовослужбовців, що демонструють ознаки ціннісно-орієнтаційної єдності, а й про морально-психологічний клімат у даній групі. Відповідно до неї, кожен член малої групи складав ранжирований ряд із членів свого розрахунку чи відділення, відповідаючи на поставлені питання: “Хто у вашій групі частіше інших виражає думки, оцінки, позиції, які найбільш збігаються з думкою більшості членів групи?”, “Хто з членів вашого відділення, розрахунку, зміни здатний виконати поставлені завдання демонструючи взаємодію і взаєморозуміння з іншими членами групи?”. Першим у список заносився найавторитетніший у цьому відношенні член малої групи. Останнім – найменш авторитетніший. Далі підраховувалася, кількість респондентів, які поставили на однакове місце одну й ту ж особу, визначався коефіцієнт співпадіння думок за допомогою коефіцієнта кореляції Ч. Спірмена окремо для кожної групи. Встановлений коефіцієнт приймався як показник психологічної сумісності. Застосування даної методики протягом періоду служби військовослужбовців (протягом 1 року в дворазовим варіанті – через 6 місяців служби), дозволило спостерігати особливості динаміки розвитку досліджуваних критеріїв компонента – ціннісних орієнтацій членів малих груп. У тих випадках, коли особиста і групова думка збігалися, коефіцієнт рангової кореляції відповідно був близьким до одиниці (від 0,6 до 0,93), що дозволяло говорити не тільки про групову ціннісно-орієнтаційну єдність, але й про реальну передумову психологічної сумісності. Низькі коефіцієнти (від 0,06 до 0,33) свідчили про те, що єдність думок, оцінок і позицій в цих малих групах недостатня. У таких випадках давались конкретні рекомендації цілеспрямованого розвитку психологічної сумісності в даних підрозділах.

Вплив ціннісних орієнтацій на психологічну сумісність членів малих груп досліджувався за допомогою модифікованого тесту визначення ціннісних

орієнтацій М.Рокича [5]. Дослідження проводилися на початку військової служби з військовослужбовцями, що прослужили 5 місяців, а потім з тими ж військовослужбовцями перед звільненням у запас. На першому етапі кількість співпадінь при виборі запропонованих цінностей у середньому в психологічно сумісних парах становило 6, а в несумісних парах 3, а при повторному дослідженні перед звільненням у запас - відповідно 8 і 4.

Отримані результати підтвердили, що ціннісно-орієнтаційна єдність значною мірою впливає на психологічну сумісність військовослужбовців. Виявлено, що у психологічно сумісних парах спостерігається велика схожість у головних і другорядних інтересах, а в психологічно несумісних парах лише у другорядних інтересах.

Висновки.

1. Аналіз науково-теоретичних підходів до визначення ціннісно-орієнтаційної єдності показав що, психологи і дослідники вважають її як один з найбільш значимих компонентів структури психологічної сумісності, джерелом інтенсифікації міжособистісного спілкування і фактором підвищення ефективності спільної діяльності.

2. Включаючись у взаємодію, військовослужбовці використовують моменти співпадіння ціннісних орієнтацій як фактор досягнення психологічної сумісності. Причому на початку служби для встановлення психологічної сумісності досить співпадіння ціннісних орієнтацій, навіть малозначимих для особистості цінностей, подій, фактів, а в міру поглиблення взаємодії, у силу збільшення обсягів і значення спільної діяльності зростає роль суттєвих інтересів і ціннісних орієнтацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М.Й. Основи соціальної психології військового колективу. - Львів: Сполом, 2000.-250с.

2.Горлач М.І. Природа цінностей Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. - Харків: ХВУ, 1999. Вип.3 с.14-26..

3.Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности.- М.:1970г.

4.Ковалёв С.В. Психология современной семьи.- М.: Просвещение, 1988г.- 208.

5.Лучшие психологические тесты. Харьков, «Принтал». 1994г., 320с.

6.Краткий психологический словарь. Под общ. ред. Петровского А.В., Ярошевского М.Г. – М.: Политиздат, 1985г.-431с.

7.Немов Р.С., Шестаков А.Г. Сплочённость, как фактор групповой эффективности. –Вопросы психологии. 1981г., №3 с. 113-118.

8.Ольшанский В.Б. Проблема межличностных отношений в истории когнитивной психологии. В кн. Вопросы истории общей и прикладной психологии. -Ростов-на-Дону, 1978г.

9.Шевандрин Н.И. Определение единства ценностных ориентаций и уровня развития групп выборочным методом. Вопросы психологии. -1989г. - №3.-с.144-150.

Панфілов Юрій Іванович,
Харківський університет Повітряних Сил,
викладач кафедри психології та педагогіки.

Тема: Ціннісно-орієнтаційна єдність - важливий компонент психологічної
сумісності членів малих груп.

Адреса: м. Харків, вул. Сумська, б.77/79, кв.132.

Тел. 702-49-20.